

CHOLERA IN GRAAUW

Harm van Grol, november 2020

Drie kinderen van het gezin van Anna Catharina Vleeskens en Pieter van Laar overleven alle kinderziekten om dan als tiener te sterven. Catharina overlijdt in 1840 dertien jaar en negen maanden oud. Pieter is arbeider, 19 jaar oud, als hij overlijdt in 1849. (Maria) Christina is dienstmeid, 15 jaar oud, als ze in 1853 sterft. Dit soort sterfgevallen verbaast en vraagt om verklaring. Het moet gek lopen wil je ook werkelijk zo'n verklaring vinden. Bij Pieter weten we nu wat hem 6 september is overkomen voor hij 'des nademiddags te zes ure' overleed.

Waarom overlijdt een jonge man van negentien jaar? Zwaar werk wreekt zich pas na jaren, geweldmisdrijven zijn zeldzaam, maar epidemieën waren er legio in de negentiende eeuw. En, inderdaad, in de jaren 1848-1849 heerste de cholera, ook in Zeeland, en met name ook in Graauw, het dorp van Pieter.

Twee artsen gingen op verzoek van hun beroepsvereniging op zoek naar de oorsprong en het verloop van de cholera-epidemieën van 1832-1833 en 1848-1849 en publiceerden hun beschrijvingen en reflecties al in 1850 in een boek.¹ We hebben uit dit boek een passage overgenomen die laat zien wat de epidemie in Graauw deed en wat de artsen daarvan dachten.²

We citeren de passage in haar geheel omdat zij uitstekend geschreven is en boeiende lectuur vormt. Zij bevat bovendien een levendige beschrijving van het dorp Graauw en het bestaan daar omstreeks 1850. Dat is, ten slotte, belangwekkend omdat Graauw vanaf 1796 tot 1863 het toneel vormde voor de stamhouders Vleeskens, in volgorde de metselaars Jacobus Franciscus, Cornelis en Josephus, waarbij we nog voorbijzien aan al die Vleeskensen die niet behoorden tot de 'rechte lijn' en in ieder geval tot in 1900C gewoond hebben op de Graauwschen hoek.

Met dit alles hebben we een vermoeden serieus genomen, maar wat schetste onze verbazing toen we achter in het boek een lijst van slachtoffers vonden en in die lijst onze Pieter van Laar. U vindt elders in dit document een kopie van het betreffende deeltje van de *Naamlijst der bekende choleralijders in Zeeland*.³ Er is wat gerommel met zijn leeftijd – in het boek 26 jaar, in de overlijdensakte 20 jaar en in werkelijkheid 19 jaar – maar daar zal hij niet mee zitten.⁴

1 J.C. van den Broecke en J.C. de Man, *De cholera asiatica in Zeeland: Haar oorsprong en hare verspreiding gedurende de jaren 1832-1833 en 1848-1849* (De gebroeders Abrahams: Middelburg 1850).

2 Van den Broecke en De Man, 107-122.

3 Van den Broecke en De Man, 219. We hebben ook een deel van een kaart gekopieerd die in het boek te vinden is tussen blad 222 en 223.

4 Geboorteakte: ZA 25 GRA-G-1830 akte 10: 3 april 1830. Overlijdensakte: ZA 25 GRA-O-1849 akte 83: 6 september 1849. Pieter was bij overlijden 19 jaar, 5 maanden en 3 dagen.

Wij zijn gekomen aan eene plaats, welke in meer dan één opzigt belangrijk voor ons onderwerp te noemen is. Het dorp Graauw beslaat de treurigste bladzijde van ons geschiedverhaal; dáár toch rigtte de cholera de meeste verwoesting aan. Ook bij de eerste verschijning der ziekte in Zeeland, gedurende 1832—1833, zagen wij Graauw de voornaamste plaats innemen. Waren wij bij deze verschijning buiten staat, door een verzuim der toenmalige geneeskundigen, eene beschrijving der epidemie te geven, nu daarentegen zijn wij, dank hebbe de zorg van den heer medicinae doctor E. VOGELVANGER te Hulst, in het bezit gesteld van belangrijke rapporten betrekkelijk den gang der ziekte op dit dorp. Het mag hier niet onvermeld blijven,

dat genoemde heer, ofschoon zelf met bezigheden overladen, niet alleen geheel belangloos de arme, een uur van zijne woonplaats verwijderde, lijdens verpleegd heeft, — vooral tijdens de ziekte van een ander geneeskundige, aan wien die zorg ex officio was opgedragen, — maar ook daarenboven volijverig heeft getracht den gang der ziekte aan deze plaats op te sporen.

Wat intusschen reeds in 1833 te Graauw betreurd is, het gemis namelijk van een geneeskundige, werd ook nu betreurd. De inwoners zijn genoodzaakt van elders, op eenigen afstand van het dorp, geneeskundige hulp in te roepen. Dewijl het nu hier voor het meerendeel behoeftige menschen geldt, laat zich het nadeel van zoodanig gemis voor velen ligtelijk beseffen.

Het dorp Graauw ligt op landen , welke , in 1682 door de zee verzwolgen , korten tijd daarna werden herdijkt , zoodat uit den toenmaligen Nieuwen Graauwpolder twee andere verrezen, de Meloopolder ten noorden en de Willem-Hendrikspolder ten zuiden. Het dorp ligt dan ook nog aan een uithoek van Zeeland , want aan deszelfs oostzijde ontmoet men de uitgebreide schorren van Saftinge , die het dorp afscheiden van dat gedeelte der Belgische provincie Oost-Vlaanderen, waar men het dorp de Doel en het fort Lillo aantreft.

Langs de Saftingsche schorren loopt de gemeente Graauw , in eene zuid-noordwaartsche rigting , van het grondgebied der stad Hulst tot aan het gehucht de Paal , dat noordelijk als het ware met eene punt in zee eindigt. Westelijk en noordelijk van Graauw vindt men het dorp Lamswaarde met de overige dorpen en gehuchten der gemeente Hontenisse. Halfweg Hulst en Graauw ontmoet men het gehucht of vroegere fort de Zandberg. Van deze

109

buurt loopt eene lange straat bijna midden door den Willem-Hendrikspolder en daarop langs den zeekant van den Meloopolder tot aan het bovengemelde gehucht de Paal. Bijna midden in die straat , aan een dijk , welke tusschen de beide polders inloopt , ligt de kom der gemeente Graauw , met hare kerk , gemeentehuis , schoolhuis , armhuis enz. Deze kom is 30 bunders groot en bevat 728 inwoners. Hier nu openbaarde zich de cholera bij uitnemendheid , want slechts twee gevallen werden waargenomen op den Zandberg , drie op een ander gehucht t. w. Schelfhoutshoek en twee op de Paal, voor zoo ver zij medisch zijn geconstateerd.

De ligging van den Zandberg en van de Paal is zeer verschillend , dewijl het eerste gehucht een half uur ten zuiden van de kom der gemeente ligt , midden tusschen landerijen , terwijl de Paal een half uur ten noorden , zoo als wij reeds zeiden , zich tot in zee uitstrekt.

In het oostelijk gedeelte van genoemden Willem-Hendrikspolder , tusschen den weg en den zeedijk , vindt men eene uitgebreide kreek, welke aan den Zandberg begint en zich tot aan de kom der gemeente uitstrekt , alzoo een half uur lang is. Aan Graauw gekomen loopt deze , door middel van een duiker, door den dijk henen , waarop het dorp ligt , en gaat verder door een watergang tot aan den noordkant van den Meloopolder , waar eene sluis bij het gehucht de Paal het overtollige polderwater in zee kan ontlasten.

Het dorp Graauw heeft eene kade met een haventje of geul , loopende door de schorren naar het diepere gedeelte der Schelde. Door twee beurtschepen , op Dordrecht en Rotterdam , heeft het met Zuid-Holland gemeenschap , zoo dat langs Graauw grootendeels de granen der landbouwers

110

van het land van Hulst uitgevoerd en omgekeerd allerlei goederen terug gebragt worden.

De inwoners (hier bedoelen wij niet slechts het dorp , maar tevens de gemeente) leven van den landbouw , de scheepvaart , de mosselvangst , het zoogenaamde *sletten* , d. i. het reeds vroeger vermelde aanvoeren van schoraarde aan de dijken , waartoe gemiddeld 20 kleine vaartuigen gebezigd worden , eindelijk van het graven van den zoogenaamden derrie of turf, welken men deels uit de schorren van het verdronken land van Saftinge , deels uit de binnendijks gelegene derrievelden uitgraaft. Van den zeederrie , welke de

slechtste is en , kosteloos te verkrijgen , door de armen gebrand wordt, verbruikt men hier jaarlijks 3000 Nederlandsche vaten , terwijl van de andere soort in 1841 bijna 40,000 vaten gegraven en meestal naar Hulst vervoerd werden.

Daar de mosselvangst te Graauw niet onaanzienlijk is , daar armoede en ontberingen , welke men bij kleine visschers in het algemeen , maar vooral bij mosselvisschers , gewoonlijk aantreft , ook hier in ruime mate aanwezig zijn , zoo is de voeding der armen zeer sober en maken de mosselen er een groot deel van uit , zelfs in den zomer , wanneer deze dieren minder smakelijk zijn.

Deze tak van bestaan , de mosselvangst , heeft ten gevolge , dat de arme visschers grootendeels op hunne ondiepe wateren rondzwalken , dat zij gelegenheid hebben , om met schepen , welke de Schelde bevaren , in aanraking te komen. Ook valt er niet aan te twifelen , of zij komen nu en dan in aanraking met hunne , van hetzelfde bedrijf levende en op dezelfde wateren rondwalende , Belgische naburen , die eveneens den linker Schelde-oever bewonen. Zij , die met dergelijke dorpen bekend zijn , weten het , dat de mosselvangers , zeekoraalsnijders , garnalenvisschers met de ar-

111

men en bedelaars als het ware ééne kaste in de bevolking uitmaken , die men strandloopers zou kunnen heeten. — Eindelijk behoeft het geen betoog , dat menschen , die schier dagelijks mossels eten , ze moeten gekocht hebben , en derhalve , al wonen zij ook van de zee verwijderd , met de visschers of hunne betrekkingen niet zelden in aanraking komen.

Op dit dorp nu , waarvan wij de ligging en het maatschappelijk leven hebben geschetst , werd de cholera , inzonderheid onder de mingevoeden en armen, waargenomen van Junij tot over de helft van September.

Eerst den 25 Junij werd de ziekte door geneeskundigen geconstateerd in het huis van zekeren VLASVELD. Een kind oud 5 jaren , op genoemden dag of een dag vroeger ziek geworden , overleed in korten tijd. Den 29 stierf de vader binnen 24 uren, den 30 een zoontje en den 3 Julij een dochtertje , zoodat , in acht dagen tijds , vier personen in dit gezin met de duidelijkste teekenen der aziatische ziekte overleden ; terwijl nog een ander dochtertje van zes jaren genas. Niemand uit dit gezin had het dorp verlaten of verdachte plaatsen bezocht. Eene familie van veldarbeiders zijnde , hadden zij hoegenaamd geen omgang gehad met Belgische schippers of andere vreemdelingen ; ook is het als zeker aan te nemen , dat geene terugkerende kolonisten of gevangenen of vreemde schippers met cholera in het dorp waren aangekomen. — Het huis, waarin de ziekte losbarstte, was redelijk goed gelucht, stond op de glooijing — bijna boven op — van den tamelijk hoogen dijk en het was vrij zindelijk; de vader was geen dronkaard , ook was er de armoede betrekkelijk niet groot en de huisgenooten waren sterke en gezonde lieden. Zij hadden wel eenige dagen vroeger mossels gegeten , maar aan deze spijs waren

112

zij gewoon.⁵ Bovendien kwamen er in het vervolg der epidemie menschen genoeg voor , die geene mossels gebruikt hadden , terwijl anderen , ondanks dit voedsel , volstrekt niet ongesteld werden. Er was derhalve voor het ontstaan der epidemie geene bekende

⁵ Van waar kwamen zij aan die mossels ?

oorzaak te vinden , ten zij men de schuld wilde werpen op eene moddersloot , nabij het huis , waarin allerhande soort van vuilnis bevat was. Maar ook dan nog moest het bevreemding wekken , dat, in strijd met de bekende werking van moeras-invloeden , in weinige dagen zoo vele personen met die hevigheid werden aangegrepen.

Van het huis van VLASVELD sloeg de ziekte over naar eene verzameling van huizen , omstreeks 300 passen van het eerste gelegen , welke door arme lieden bewoond waren en vlak aan de Graauwsche kreek stonden. De oevers dezer kreek , door het lage water bloot liggende en aan de hitte der Junijzon blootgesteld , verspreidden een ondragelijken stank.

In deze reeks van huizen was het , dat de ziekte later het meest en vernielendst woedde. Hier stierven in een huis , bewoond door A. DURING , — een welgestelde sterke vader van 42 jaren , die daar met vrouw en zes kinderen woonde , — de vrouw met vier kinderen , terwijl de vader zelf met moeite de vreesselijke kwaal doorworstelde. Het eerste kind , 15 maanden oud, overleed den 3 Julij en de moeder den 9, op welken dag de vader ziek werd. De twee van de zes overgeblevene kinderen werden in een ander huis besteed en bleven gezond. — Het huis van DURING staat geheel en al boven op den dijk , tegen de sluis aan , doch vlak aan de kreek en dicht bij de Schelde. De huisgenooten waren

113

gezonde , sterke en , in tegenstelling hunner geburen , eenigzins welgestelde menschen.

Slaan wij nu een blik op de achter dit werk geplaatste lijst van choleralijders , dan kunnen wij er uit zien, dat er vóór den 9 Julij , toen de vrouw overleed , reeds onderscheidene menschen ziek geworden of gestorven waren aan cholera , en onder dezen waren er reeds genoeg , die tot één huisgezin behoorden. Zoo als overal gebeurt en uit de naamlijst te zien is , velde de cholera ook in het vervolg in dezelfde gezinnen meer dan één persoon.

Wij hebben het onnoodig geoordeeld , de verdere verspreiding der ziekte te beschrijven , omdat men aanstonds niet met geïsoleerde, duidelijk te volgen, choleragevallen te doen had , maar met geheele families en met verschillende gezinnen. Immers , om van de vele choleragevallen op 9 en 10 Julij niet te spreken , zoo kunnen wij uit de lijst zien , dat er na het gezin van VLASVELD op den 25 Junij en vóór dat van DURING op den 3 Julij reeds andere huizen getroffen waren.

In het begin der epidemie was het verkeer tusschen al deze lieden , als burens , algemeen. Naderhand echter ontstond er meer vrees , om met elkander in aanraking te komen , zoo zelfs , dat bij velen de noodige hulp ontbrak. Men nam hier alweder waar , dat menschen , die den ganschen dag en nacht de zieken bezochten en oppasten , vrij bleven van de ziekte , terwijl omgekeerd eenige choleralijders geene gemeenschap met anderen schenen te hebben gehad.

Het toenemen der ziekte in die gevaarlijke buurt trok al aanstonds de aandacht van onzen geëerden berigtgever , die , als lid der provinciale geneeskundige commissie ,

114

met den specialen last van onderzoek en toezicht op de locale omstandigheden belast was. — Daar nu die groote kreek , met hare ongezonde oevers , vermoedelijk als eene belangrijke oorzaak van het woeden der ziekte te beschouwen was , werd door de bemoeijingen van het lid der commissie het zeewater door de sluis aan de Paal

binnengelaten , zoodat die groote watervlakte in een frisch water veranderde en de als schadelijk beschouwde oevers door hetzelfde bedekt werden. Men nam , zoo als de naamlijst uitwijst , terstond eene vermindering in de sterfgevallen waar.

Hierbij bepaalden zich echter de bemoeijingen niet. Onze berigtgever trachtte al zijn invloed aan te wenden , om de bevroesde inwoners gerust te stellen , en bezigde tot dit oogmerk de medewerking van den geestelijke der plaats. Deze beijverde zich , om de bewoners , die door het koolzaad- en garstsnijden reeds te veel vermoeijende bezigheden te verrigten hadden , af te houden van het zoogenaamde *beéwegen* of ter bedevaart gaan naar het zeven uren verwijderde en in Belgie gelegene dorp Boone , in welke bedevaart de ter neêrgeslagene lieden heil zochten tegen de zoo noodlottige ziekte. — Men moest tot alles zijne toevlugt nemen , om de raadselachtige ziektegevallen te verklaren. De gemoedsaandoeningen zelfs , welke bij epidemische ziekten zoo noodlottig kunnen wezen , lieten in den steek ter verklaring van de vele sterfgevallen bij kinderen en bij zuigelingen. De lichaamsvermoeijenissen schenen buitengewoon nadeelig te wezen.⁶

Wij zeiden vroeger , dat te Graauw geen geneeskundige met der woon gevestigd is. Desniettemin werd er voor

115

spoedige geneeskundige hulp en geneesmiddelen gezorgd. De lijken werden, kort na den dood, uit de bekrompene woningen weggehaald en naar een , op het kerkhof ingerigt , lokaal tot aan de begrafenis bewaard ; terwijl men inmiddels zich bereid maakte , om het school-lokaal in gereedheid te brengen voor een tijdelijk ziekenhuis ; — men liet de school en de arm-huizen witten en zuiveren; —zorgde voor het aanbrengen van versche en zuiverende lucht in de woningen der lijders; — liet alle mest- of vuilnishooopen weghalen ; kortom men deed, wat men doen kon , om de ziekte te stuiten. Ook te Hulst werden de vereischte voorzorgen tot zuivering der lucht genomen , wat welligt heeft bijgedragen om de gevreesde ziekte van die stad af te weren.

Tot den 3 Augustus werden er behandeld 66 lijders, waarvan 37 overleden en 29 herstelden, terwijl van dien tijd tot September er nog drie lijders bijkwamen , waarvan twee genazen.

Hoe voortreffelijk ook de maatregel geweest zij , om , door het inlaten van zeewater , den schadelijken invloed van de boorden der kreek tegen te gaan , — waaraan men het minderen der epidemie had gemeend te moeten toeschrijven, — die maatregel echter was niet in staat de epidemie uit te dooven. Toen men, na den 3 Augustus , vele gastrische ongesteldheden , welke het karakteristieke der cholera misten , had waargenomen , brak , eene maand later, den 4 September , de ziekte weder plotseling uit in het huis van zekeren DE BLOK , waar vader en dochter overleden ; terwijl later ook de zoon cholera kreeg , doch gas. Een paar dagen later zag men de ziekte én in andere huizen én vooral in het armhuis , waar eene moeder met hare vier kinderen overleed; terwijl een vijfde

6 Dit verklaart misschien wel , waarom reizigers , die als het ware voortdurend in eene abnormale positie verkeerden , ligter door cholera worden aangedaan.

gelukkig genas. Dit huisgezin heette ook DURING en was vermaagschapt aan die DURINGS, wier ongelukkig lot, vóór twee maanden in een ander huis ondervonden, door ons boven vermeld is.

Deze tweede epidemie duurde omstreeks veertien dagen. Er werden 25 personen aangetast, waarvan 14 stierven. Gedurende de eerste epidemie schijnen ongeveer 40, gedurende de tweede, 13 huisgezinnen door cholera te zijn bezocht.

Graauw. 14 Junij, J. Hulshout; 23 Junij, S. de Poorter; 4 Sept., V. de Blok, 7 j., alle drie o.; 12 Sept., J. de Blok, h.; 6 Sept., Hun vader M. J. de Blok, 36 j.; P. van Laar, 26 j.; 7 Sept. A. C. Vlasveld, 48 j., beiden o.; 10 Sept., M. Vlasveld, h.; 8 Sept. C. During, 68 j.; 7 Sept. R. During, 9 j.; 8 Sept. P. During, 4 j.; 12 Sept. A. C. Magnus (moeder der Durings), 37 j., alle vier o.; 12 Sept. C. During, P. Magnus; 8 Sept. J. Magnus, M. Buisrogge, 16 Sept. F. Buisvogge, alle vijf h. 8 Sept. A. C. van Bragt, 47 j.;

Bijna al die lijders in de beide epidemien woonden in dezelfde buurt, op eene uitgestrektheid van ongeveer 800 ellen, links en vooral regts tegen de glooijing, op of onder aan den dijk, en meestal dicht bij de kreek. — Aan de rechterzijde van den dijk, d. i. aan den kant der kreek, waren de meeste woningen op den dijk of op het glooijen, slechts weinige aan den teen of in de laagte, tegen de kreek, gebouwd. Links daarentegen staken de nokken der armoedige en vochtige hutten slechts even boven den top van den aan die zijde zeer steilen en hoogen dijk uit, terwijl zelfs vele nog zoo hoog niet reikten en alle vlak onder tegen den dijk gebouwd waren. Dit verschil in plaatsing was echter op de verspreiding of op den afloop der cholera van geen merkbaaren invloed; — alleen scheen het, dat er aan de linkerzijde meerdere sterfgevallen van kinderen voorkwamen.

Tot hiertoe deelden wij, zoo beknopt mogelijk, het belangrijk verhaal over de Graauwsche epidemie mede, voor zoover die epidemie door geneeskundigen is geconstateerd. Het verhaal mag, naar wij ons vleijen, eene bijdrage heeten, ten bewijze, hoe nadeelig bekrompene woningen, armoede en schadelijke uitwasemingen van kre-

ken en schorren zijn voor de verbreiding der cholera. Maar die ongezonde hutten hebben daar jaren lang gestaan, terwijl inmiddels de bewoners in het volle genot van gezondheid bleven. De Graauwsche kreek was daar jaar en dag aanwezig met de andere kleine sloot, met den watergang in den Meloopolder, met de uitgestrekte schorren van Saftinge; zonder dat te Graauw sedert 1833 ooit cholera ontstond, tot op den 25 Junij 1849, toen die ziekte aldaar op eens vier lijders doodelijk trof, in een huis, hetwelk juist niet het slechtste gezin van het dorp bevatte. Evenmin laat zich veronderstellen, dat de miasmata, — welke men aanneemt uit stilstaande wateren, slikken en moddersloten op te rijzen, — juist op gezegden 25 Junij door atmosferische invloeden zóó vergiftig konden zijn geworden, dat zij als op eens de vreesselijke cholera konden te weeg brengen; want dan zouden toch die dampen op dien dag ook wel andere en naburige

plaatsen geschaad hebben. — Waar nu ontmoeten wij den voor Graauw zoo noodlottigen dag in Zeeuwsch Vlaanderen? Nergens , — noch op het ongezonde dijkje te Neuzen , noch op de stinkende slikken van Schapershoek of in den omtrek der Vogelkreek , waar nooit cholera werd waargenomen , of aan het zuidelijk gelegen gehucht , den Kauter , dat eerst in Augustus door de ziekte werd aangevallen. Voeg hierbij , dat in Zeeland niet alleen tallooze hutten en stulpen , omringd van slooten en poelen , van genee cholera hebben gehoord , maar ook plaatsen in alle opzigten aan Graauw gelijk. Voor hen , die onze provincie kennen , herinneren wij aan den omtrek van de Zuidwatering en Welsinghe in Walcheren ; — aan het stinkende Molenwater te Middelburg ; — de lage landen bij Yerseke ; — de schorren van Schouwen en Duiveland; — het eiland St. Philipsland; — den omtrek van Sluis ; —

118

de kreek nabij Schoondijke in het 4de district, met hare doodarmoedige hutten , — de gemeente Philippine.

Indien nu de schadelijke invloeden , welke aan deze plaatsen heerschen , nergens de cholera asiatica verwekt hebben , dan kan men , ten zij men bevooroordeeld zij , dezelfde invloeden niet als eerste oorzaak van het verschijnen der cholera te Graauw aanmerken. Men moet alzoo naar eene andere , geheel vreemde , oorzaak zoeken. En hiertoe is een onderzoek noodig , dat zich niet beperkt tot de medisch geconstateerde choleragevallen te Graauw , maar ook tot gevallen opklimt, welke niet geneeskundig zijn waargenomen. Wij herinneren hier aan de dagstaten van Boschkapelle. Toen men in deze vermeld vond , dat in die buurt op één dag de cholera met het aanzienlijk aantal van zes lijdens begonnen was , zou men , en ongetwijfeld zeer verkeerd , over de schadelijke uitdamping van de slikken en schorren van het aan deze buurt grenzende Hellegat hebben kunnen uitweiden , en ze als oorzaken van het zoo plotseling verschijnen der ziekte beschouwen. Intusschen werd , door vlijtige nasporing der eerste ziektegevallen aldaar , het bewijs geleverd , dat de ziekte van elders was ingevoerd. Ook zoodanig onderzoek is te Graauw noodzakelijk , moge het al niet zoo bevredigend als te Boschkapelle uitvallen. En dit onderzoek is te Graauw te meer van belang te achten , omdat wij , gelijk gezegd is , aldaar een geneeskundige missen , die met de eerste lijdens en de eerste sterfgevallen zou zijn bekend geworden en den oorsprong der vreemde ziekte met meer vrucht had kunnen uitvorschen. Nu is het van de eene zijde zeker , dat vóór den 25 Junij choleragevallen hebben plaats gehad , terwijl men er van de andere zijde geruchten ontmoet , die , ofschoon dan slechts geruchten zijnde , voor ons , die niet alleen de versprei-

119

ding , maar vooral den oorsprong der cholera moeten opsporen , van groote waarde zijn , inzonderheid , wanneer wij ze met andere neven-omstandigheden in verband brengen.

Vóór wij echter deze geruchten mededeelen en ontleden , en onafhankelijk van dezelve , moeten wij herinneren , dat het dorp Graauw eene beurtvaart heeft op Dordrecht en Rotterdam , zoodat langs dit dorp vele voortbrengselen van den landbouw naar Zuid-Holland verzonden worden , waardoor een niet onaanzienlijk verkeer met genoemde provincie plaats grijpt. Wanneer men zich nu den oorsprong van de ziekte op eenige plaatsen der Zeeuwsche eilanden te binnen brengt , dan zou het genee

bevreemding wekken , dat ook op dezelfde wijze de cholera te Graauw was aangebracht. Men denke hier slechts aan St. Annaland , waar de komst van schipper VAN BENDEGOM zulke noodlottige gevolgen na zich sleepte.

Maar wij willen tot de overweging der bovengenoemde geruchten overgaan. Zij zijn deels van onzen berigtgever, deels van elders ontleend.

1. Op den avond van den 14 Junij (dat is, 11 dagen vóór de cholera geneeskundig geconstateerd was in het huis van VLASVELD), werd zekere vrouw VAN DEN BERGHE , wonende op Krabbenhoek , een gehucht half weg Hulst en Graauw , plotseling ziek en overleed in den morgen van den 15 , na veel braken en afgaan , na ijskoud en zwart te zijn geworden. Deze vrouw had geene geneeskundige hulp bekomen. Op dit gehucht , dat uit vijftien armoedige , talrijk bewoonde stulpen bestaat , kwam later geene cholera voor. — Twee dagen te voren had VROUW VAN DEN BERGHE een bezoek gehad van eene vriendin uit St. Gillis , een Belgisch dorp , waar destijds de cholera niet heersch-

120

te,⁷ terwijl genoemde vriendin zelve geene teekenen van ziekte had en gezond is gebleven.

2. Een ander geval van verdachten dood had den 12 Junij (dus 13 dagen vóór het medisch geconstateerde) plaats , in het armhuis te Graauw. Zekere JUDOCUS HULSTHOUT , oud 38 jaren , werd op genoemden dag ziek en stierf den 14 , na eenige malen eene waterachtige stof *per os et per anum* te hebben ontlast. Deze man had het dorp niet verlaten , noch eenige gemeenschap met vreemdelingen gehad. Hij overleed eveneens zonder door een geneeskundige gezien te zijn.

3. Een schip met landverhuizers , van Antwerpen komende , was , met choleralijders aan boord , voor anker gekomen bij Calloo. De pastoor der dicht bijliggende gemeente den Doel had de stervenden op het schip bijgestaan. Om zich eenigzins van den indruk welke dit bezoek op hem maakte , te herstellen , ging hij naar Brussel. Hij keerde terug en overleed aan cholera na eenige uren.

De Doel ligt aan de Schelde , niet zeer ver van Graauw af. Een groot deel der inwoners van dit Belgische plaatsje leven op het water, even als de Graauwenaars. Toen de cholera te Graauw was uitgebroken , verhaalde men , dat eene der eerst overledenen, zekere SUZANNA DE POORTER , die den 23 Junij stierf , juist naar eene dier Belgische gemeenten , waar cholera heerschte , zou gegaan zijn en zonder geneeskundige hulp aan deze ziekte was overleden.

Daarenboven verhaalde men te Graauw , dat men van de schepen met cholerazieke landverhuizers de bedden , waarop zij gestorven waren , in zee had geworpen , en deze door arme visschers van het dorp Graauw waren opge-

121

vischt en daardoor tot het ontstaan der vreemde ziekte hadden aanleiding gegeven.

Zie daar feiten en geruchten , welke , ofschoon door geene geneeskundigen gezien en onderzocht , evenwel een ander licht op de Graauwsche epidemie werpen.

7 Ofschoon de tijd wanneer ons onbekend is , weten wij echter dat er te St. Gillis cholera-gevallen zijn voorgekomen.

Wij zouden hypothesen kunnen opperen over die in zee geworpen bedden , en zouden aan onze lezers kunnen afschilderen de Graauwsche schippers , daar rondzwalkende op de Saftinger schorren en in den omtrek van het Belgische dorp den Doel , varende naar de schepen of omgaande met gevaarlijke lieden. Ofschoon wij aan die gissingen eenige waarschijnlijkheid zouden bijzetten , door ze te hechten aan feiten , welke wij elders , bij het dorp Bruinisse op Duiveland , ontmoet hebben , waar de goederen van de huisgenooten van het veerhuis Vianen werden opgevischt ; zoo willen wij liever bij het gebeurde te Graauw nog een oogenblik stilstaan , om datgene , wat als zeker te dien aanzien gebleken is , aan te geven.

Het is aan geen redelijken twijfel onderhevig , dat de aziatische cholera op Graauw heerschte , vóór zij medisch geconstateerd was , en , vermits de eerste lijdens gestorven zijn , een nader onderzoek omtrent den waarschijnlijken oorsprong hunner ziekte onbevredigend heeft moeten uitvallen ; ook daarom , dewijl men van hunne betrekkingen geene nadere inlichtingen heeft kunnen erlangen.

Verder lijdt het geene tegenspraak, dat de geruchten over het in aanraking komen van Graauwsche schippers met Antwerpsche schepen , welke choleralijders aanboord hadden , of wel met de goederen der overleden lijdens , tot een hoogen graad van waarschijnlijkheid gevoerd worden , indien men andere bijomstandigheden daarmede verbindt. Hier moeten wij wijzen op de geschiedenis der Vlissing-

122

sche cholera-epidemie , vroeger door ons geboekt. Immers zagen wij op de reede dier stad schepen ten anker komen met emigrantens beladen , die de ziekte in hun midden hadden , en waarvan reeds meer dan één , vóór zijne aankomst op deze reede , den cholera dood gestorven en onder weg over boord geworpen was. Merkwaardig is het tevens , dat juist in dezelfde maand , waarop te Graauw de cholera ontstond , ook te Vlissingen de ziekte onder het loodswezen een aanvang nam , en men alzoo onwillekeurig tot het besluit komt , dat gelijk de Belgische scheepvaart aan laatstgenoemde stad , zoo ook aan Graauw hetzelfde kwaad berokkende. — Ons ten minste hebben deze merkwaardige feiten dermate getroffen , dat wij in de verspreide geruchten te Graauw meer dan bloote geruchten gezien hebben , en de oorsprong der ziekte op dit dorp van de Belgische scheepvaart , naar onze meening , is uitgegaan.

Geenszins bleef de epidemie te Graauw binnen de grenzen der gemeente. Gelijk wij reeds vroeger een inwoner van Boschkapelle , die Graauw bezocht had , aan cholera bij zijne terugkomst zien lijdens , zoo ook trof dit lot anderen , die op meer naburige plaatsen woonden. Wij willen de ziekte ook aldaar gadeslaan.

Nu we zo ver zijn, mogen we vragen of Pieters zus, Maria Christina van Laar, dienstmeid van 15 jaar, niet ook aan de cholera is overleden. Immers, ook in het jaar 1853 heerste de cholera in Graauw.⁸ Jammer genoeg hebben we geen relaas van het verloop van de epidemie gevonden om te weten of de ziekte ook al in februari woedde, maar een blik in het *Register van Overlijden* van de gemeente Graauw toont dat er in januari, februari en maart van dat jaar nog geen sprake was van een epidemie. De doden zijn in het algemeen voorspelbaar, kind of 60+, en als ze opvallen, clusteren ze niet.⁹

1 januari	Petronella Buysrogge	66 weduwe	
3	Pieter Josephus de Kraker		23 werkman
7	Anna Maria de Block		36 werkvrouw
21	Christina Feenaert		30 huishoudster
23	Petrus de Munck	12 weken	
26	Cornelis de Bakker	3	
1 februari	Anna Catharina Verhoeven	14 maanden	
5	Petrus Burm	6 maanden	
9	Ludovicus de Nys	17 maanden	
12	Josephus Keymolen	63 werkman	
18	Jan Francies Veras	12 dagen	
22	<i>Christina van Laar</i>		15 dienstmeid
25	Pieter Valck	61 koehouder	
27	Josephus Braakman	4	
2 maart	Petronella de Gieter		30 werkvrouw
13	Maria Petronella Verdurmen	61 landbouwster	
20	Jan Francies Lauwereys		46 werkman
30	Maria Josepha de Laar	67 werkvrouw	

De dood van Christina blijft daarmee onverklaard.

Maar nog is niet alles gezegd. Zoals we weten woonde het gezin Van Laar-Vleeskens in hetzelfde huis als het gezin Vleeskens-Durink.¹⁰ Hoe zat het met dat laatste gezin in de pandemie van 1849? Zoon Pieter Augustinus Vleeskens is op 23 juli 1849 gestorven op negenjarige leeftijd, maar we vinden hem niet terug in de *Naamlijst der bekende choleralijders in Zeeland*.¹¹ Wel staat daarin een zekere Vleerken, een mysterieuze naam.

Julij, J. F. van Driessche, 2 j.; 3 Aug., C. Raas (moeder der twee voorgaande), 44 j.; 23 Julij, P. Vleerken, 9 j.; 29 Julij, J. Maas, 34 j., alle vijf o.; vóór 3 Aug., J. Durink (moeder van Vleerken), h.; 28 Aug., T. Krombeen, (echtgenoot van v. d. Berghe: buitendien

Pieter is dus inderdaad slachtoffer, van de cholera én de verbastering. Bijzonder is ook dat Judoca Durink, vrouw van Cornelis en moeder van Pieter, de cholera heeft overleefd (*h.*). Ze is er oud mee geworden, 79 jaar.

8 Paul Verhuyck & Corine Kisling (red.), *Graauw door de eeuwen* (Kerkbestuur Heilige Maria Hemelvaart: Graauw 2005), 51.

9 ZA 25 GRA-O-1853 akten 1-18.

10 Harm van Grol, *Vleeskens in Graauw*, 8-9.

11 Van den Broecke en De Man, 219-220.